

**Bartha Attila – Szilágyi Katalin: Inflációcsökkentés,
növekedési és egyensúlyi dilemmák.
Gazdasági folyamatok az ezredfordulón**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:

Bartha Attila – Szilágyi Katalin (2002) „Inflációcsökkentés,
növekedési és egyensúlyi dilemmák. Gazdasági folyamatok az
ezredfordulón”: in: *Társadalmi riport 2002*, Kolosi Tamás,
Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest:
TÁRKI, Pp. 95–111.

Inflációcsökkentés, növekedési és egyensúlyi dilemmák. Gazdasági folyamatok az ezredfordulón

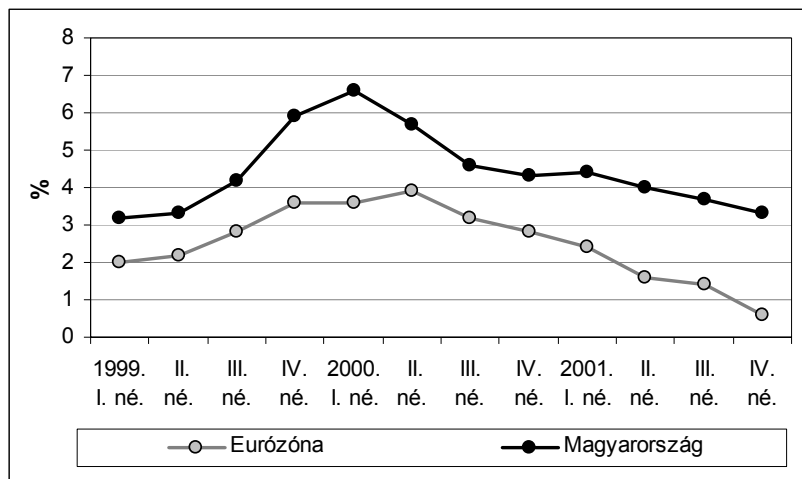
Bartha Attila – Szilágyi Katalin

Jelentésünkben a magyar gazdaság és a gazdaságpolitika szempontjából jelenleg legfontosabbnak tűnő kérdésekkel foglalkozunk. Így a közelmúlt gazdasági folyamatait elsősorban a gazdasági növekedés, a makrogazdasági egyensúly és az inflációcsökkentés eredményei, illetve az ezekkel a mutatókkal szemben megfogalmazódó elvárások szemszögéből tekintjük át. A dinamikus gazdasági növekedés Magyarország reálfelzárkózása, a makrogazdasági egyensúly (pontosabban az egyensúlyhiány mértéke és finanszírozhatósága) a növekedés fenntarthatósága miatt, az inflációcsökkentés pedig a Gazdasági és Monetáris Unióhoz (EMU) történő csatlakozás, vagyis Magyarország remélt teljeskörű európai gazdasági integrálódása szempontjából érdemel kitüntetett figyelmet. A dilemmát mindenekelőtt az jelenti, hogy bár nincs egyértelmű átváltás a növekedés, az egyensúly és az inflációcsökkentés között, a magyar gazdaság 1990-es évekbeli folyamatai – illetve korábban más felzárkózó országok (Írország, Portugália, Görögország, Spanyolország) tapasztalatai is – empirikusan arra utalnak, hogy az egyidejűleg megfogalmazódó célok gyakran csak egymás rovására érvényesíthetők.

1. A gazdasági növekedés és szerkezeti jellemzői

A magyar gazdaság ellentmondásos évet zárt tavaly. Egyrészt a korábbi várakozásokhoz, illetve az 1997–2000 közötti időszakhoz képest számottevően lassult a gazdasági növekedés. Másrészt a GDP 3,8%-os emelkedése nemzetközi összehasonlításban kifejezetten jónak mondható, akár az Európai Unió tagországhoz, akár a többi közép-kelet-európai országokhoz mérten. A gazdasági növekedés külső meghatározottsága a politikai ciklus expanzívabb időszakában is domináns maradt: a magyar GDP továbbra is szorosan együttmozog az eurózóna növekedésével, azonban – ahogy az egy felzárkózó ország gazdasági teljesítményétől elvárható – negyedévről negyedévre 1–2,5 százalékponttal meghaladja azt.

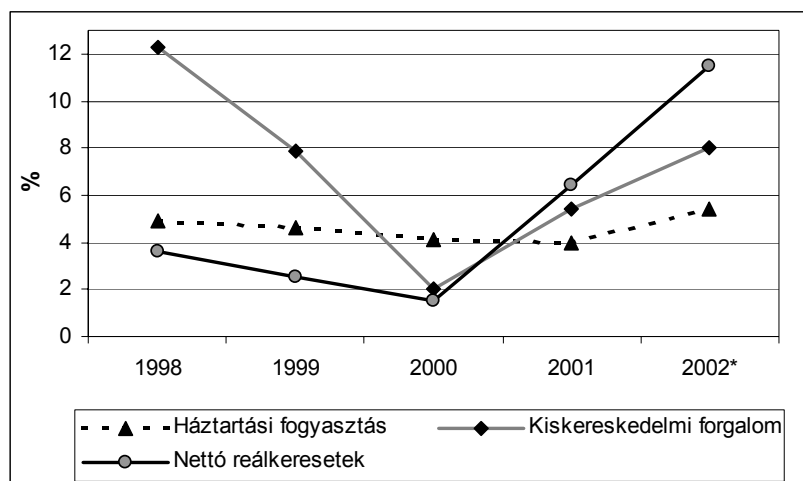
1. ábra. A gazdasági növekedés alakulása az Eurózónában és Magyarországon (%)

Forrás: Eurostat és Központi Statisztikai Hivatal

Ami a GDP felhasználásának alakulását illeti: némi meglepetést keltett, hogy a belföldi felhasználás növekedése jelentősen, mintegy 1,5 százalékponttal kisebb volt, mint a bruttó hazai termék bővülése. Pedig főként az utolsó negyedévben számottevő bérkiáramlás – amely különösen a költségvetési szektorban volt érzékelhető, ahol az átlagos 6,4%-kal szemben 9,4%-kal nőttek a nettó reálkeresetek – következtében a háztartási fogyasztás növekedése elérte a 4%-ot. Figyelemre méltó, hogy a magánfogyasztás növekedése 1998 óta rendkívül stabil: évről évre a 4–5% közötti sávban mozog, függetlenül a gazdasági növekedés lassulásától, illetve gyorsulásától, de a politikai ciklus alakulásától is. A reálkeresetek változásában és a kiskereskedelmi forgalom volumenbővülésében mutatkozó nagyobb ingadozásokat tehát a háztartások fogyasztási, illetve megtakarítási viselkedésükkel kisimítják.

2. ábra. A magánfogyasztás, a kiskereskedelmi forgalom és a nettó reálkeresetek változása

Forrás: KSH
* előrejelzés

Az, hogy a belföldi kereslet összességében csak alig több mint 2%-kal bővült, elsősorban a vállalati beruházások visszafogásával, illetve a készletállomány leépítésével magyarázható. A gépberuházások 2001 egészét tekintve az 0,6%-kal kisebbek voltak a 2000. évinél, az összes beruházást tekintve egynegyedes súlyú feldolgozóiparban pedig lényegében stagnálást – a második félévben közel 2%-os visszaesést – regisztrálhattunk. A multinacionális nagyvállalatok beruházásainak visszafogását a kormányzati építkezések, illetve az egyre kedvezőbb hitelfeltételeknek köszönhetően is dinamizálódó lakásberuházások csak részben tudták ellensúlyozni; emiatt az építési beruházásoknál mutatkozó 6%-os emelkedés is csak a GDP-étől elmaradó, összességében 3,1%-os beruházásnövekedést eredményezett. A készletváltozás (illetve a GDP termelési és felhasználási oldala között egyenlemező tételként szolgáló ún. egyéb, nem specifikált felhasználás) pedig negatívan járult hozzá a bruttó hazai termék keresletéhez.

A nettó export ugyanakkor – csakúgy, mint 1999-ben és 2000-ben – ismét serkentette a gazdasági növekedést. A fiskális expanzió, illetve a forint erőteljes reálfelértékelődése tehát nem vezetett a külső egyensúly felborulásához, sőt 2001. év folyamán mind a vámstatisztika szerinti külkereskedelmi

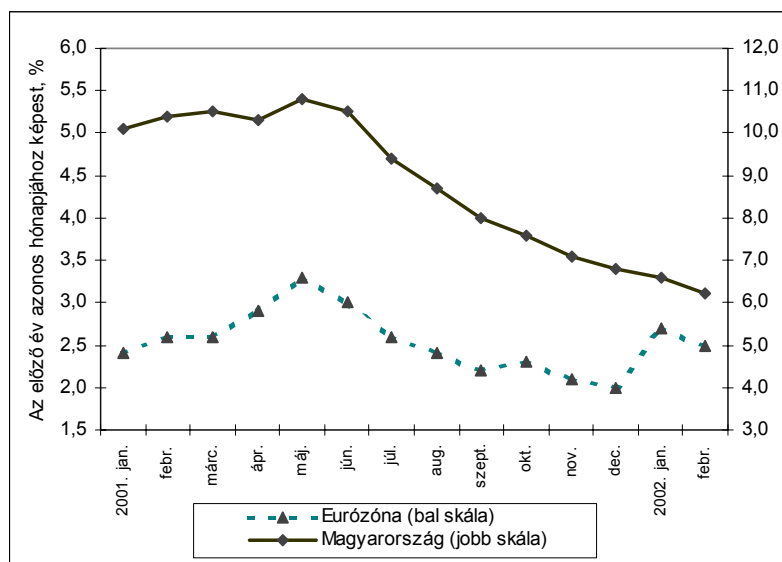
mérleg, mind pedig a folyó fizetési mérleg hiánya csökkent. A cserearányok változása az áru- és szolgáltatás-külkereskedelem egészét tekintve közel semleges volt (az áruforgalomban mutatkozó minimális, 0,3%-os cserearányromlást az idegenforgalom cserearányainak javulása kompenzálta).

A hazai termelés dinamikájának változásában az ipari termelés, illetve a hozzáadott érték drasztikus csökkenése szembeötlő. 2000-ben az ipari termelés még 18,1%-kal, a hozzáadott érték pedig 10,4%-kal nőtt. Ehhez képest tavaly folyamatos lassulást, sőt az utolsó negyedévben már az előző év azonos időszakához mérten csökkenést figyelhettünk meg; az év egészét tekintve a bruttó ipari termelésnövekedés 4,1%-ot ért el. Itt mutatkozott meg legnyilvánvalóbban a magyar gazdaság nemzetközi beágyazottsága: ahogy a megelőző években a nyugat-európai importkereslet bővülése rakétaszerű felfutást eredményezett, úgy 2001 második felében, bár néhány hónapos késleltetéssel, de ugyancsak követte az ezúttal dekonjunkturális külpiazi trendet. A mezőgazdaság, az építőipar és a szolgáltatások teljesítményének javulása azonban részben ellensúlyozni tudta az ipar gyengélkedését, így a magyar GDP emelkedése tavaly 2,2 százalékponttal meghaladta az euróövezet gazdasági növekedését.

2. Az árfolyampolitika megváltozásának hatása a fogyasztói árszínvonalra és a versenyképességre

Gazdaságpolitikai szempontból a 2001-es év legfontosabb intézkedése minden bizonnyal a monetáris politika kereteinek megváltozása volt. Amikor 2001. május elején a jegybank a kormánnyal egyetértésben +/-15%-osra szélesítette a forint árfolyam-ingadozási sávját, majd bevezette az inflációs célkövetés rendszerét, a gazdasági szereplők, de a gazdaságkutatók és a piaci elemzők többsége is kételkedve fogadta az év végére kitűzött 7%-os inflációs cél teljesíthetőségét. A sávszélesítést követően a forint – a várakozásoknak megfelelően – fokozatosan és meglehetősen gyorsan felértékelődött, az importárak olcsóbbá válásának begyűrűzése azonban csak igen korlátozottan valósult meg. Az időzítés viszont jónak bizonyult: az olajárak csökkenése, az addig szinte folyamatosan gyengülő euró árfolyamának a dollárral szembeni stabilizálódása, valamint az általános világgpiaci lassulás egyaránt jótékony hatást gyakoroltak a hazai infláció alakulására, így az MNB által feltételezettnél lassabb és gyengébb árfolyam-begyűrűzés ellenére sikerült a kitűzött célt elérni, sőt kismértékben túl is teljesíteni: a 2001. december/2000. decemberi árindex csupán 6,8% lett.

3. ábra. A fogyasztói árak változása az Eurózában, illetve Magyarországon – 12 havi árindexek* (%)

Forrás: Eurostat és Központi Statisztikai Hivatal

Megjegyzés: A 12 havi árindex az adott hónap és az előző év azonos hónapja közötti áremelkedésre vonatkozik.

A gazdasági növekedéshez hasonlóan a hazai infláció is látványosan együtt mozgott az Eurózáéval: a 2001. májusi 10,8%-os, illetve 3,4%-os csúcs után az árindex itthon és Nyugat-Európában párhuzamosan csökkent. Magyarországon az áremelkedés lassulása május és december között valamennyi termékcsoporthoz és a szolgáltatásoknál is érzékelhető volt, mégis 2001 átlagában az élelmiszerek és a háztartási energia drágulása jelentősen, a szeszes italok és dohányárak, illetve a szolgáltatások árának növekedése pedig kismértékben volt nagyobb az évvel korábbinál.

1. táblázat. A fogyasztói árak éves átlagos változása kiadási főcsoportonként

	2000	2001	2002
Élelmiszerek	9,2	13,8	7,4
Szeszes italok, dohányárak	11,0	11,2	8,8
Ruházkodási cikkek	5,8	5,3	3,2
Tartós fogyasztási cikkek	1,7	1,0	-2,0
Háztartási energia	9,1	10,3	5,9
Egyéb cikkek, üzemanyagok	15,0	4,9	4,7
Szolgáltatások	9,7	9,8	6,8
Összesen	9,8	9,2	5,9

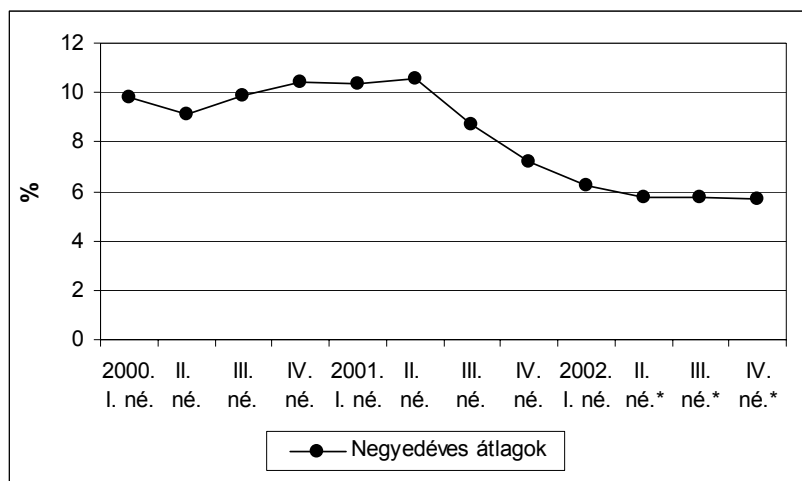
Forrás: KSH

Megjegyzés: A 2002-re vonatkozó adatok előrejelzések.

A 2001 első félévének magas bázisadatai miatt az infláció csökkenése 2002 első hat hónapjában alighanem tovább folytatódik, és júniusban a 12 havi inflációs ráta átmenetileg 5% alá is kerülhet. A várhatóan tartósan magas olajárak, a világgazdasági élénkülés és a választások utánra halasztott központi áremelések (gázárak, bizonyos jövedéki termékek) azonban újabb inflációs nyomásként jelentkeznek 2002 második félévében. Ráadásul kikerülnek a bázisból a tavalyi magas áremelkedést mutató hónapok is, emiatt 2002 harmadik negyedétől várhatóan kismértékben ismét emelkedik a 12 havi infláció.

Miközben a 2001. év végi inflációs cél elérése sikerült (bár a 9,2%-os évi átlagos áremelkedés erőteljesen meghaladja a költségvetési tervezetben alapul vett értéket), a monetáris politika rendszerének megváltozásával kapcsolatban reálgazdasági természetű aggodalmak is megfogalmazódtak. A forint árfolyamának gyors és nagymértékű reálfelértékelődése ugyanis rontja az exportáló vállalatok versenyképességét, valamint olcsóbbá teszi az alapanyag-, a fogyasztási cikk- és a beruházási célú importot, elméletileg tehát veszélyeztetheti a külső egyensúlyi mutatókat is. Másrészt, egy gyenge forint mellett eleve lehetetlen volna az inflációs célok megvalósítása.

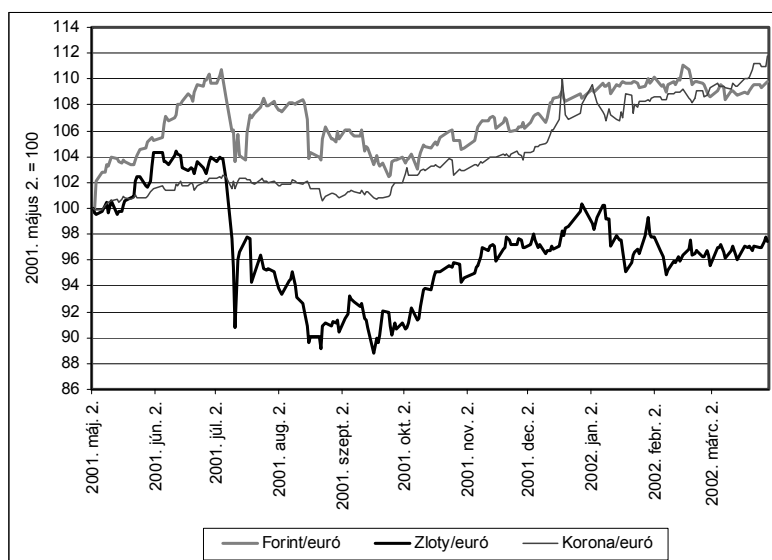
4. ábra. A fogyasztói árak 12 havi változásának időbeli lefutása negyedévenként (%)

Forrás: KSH, saját prognózis

A nemzeti valuta euróhoz viszonyított árfolyamának alakulása eddig három egymástól jól elkülöníthető periódusra osztható: 2001. májustól július elejéig gyorsan erősödött, júliustól október végéig nagy volatilitás mellett gyengült, majd október végétől ismét erősödött, és 2002. február végére elérte a 2001. július eleji értékét. Kérdés, hogy ez a közel 10%-os nominális felértékelődés milyen mértékű versenyképesség-romlással járt együtt, és ennek milyen következményei lehetnek a külső egyensúly alakulására rövid, illetve hosszabb távon. Egyfelől evidenciának mondható, hogy a sávszélesítés előtt a forint árfolyama jelentősen *alulértékelt* volt (a sávszélesítés előtt a forint már hosszabb ideje folyamatosan a régi szűk sáv erős széléhez tapadt). A lengyel és török válságok, illetve a 2001. szeptember 11-i terrorakció utáni általános bizonytalanság is csak átmenetileg gyengítették a forintot. Másfelől, amennyiben a forint/euró árfolyam május eleje óta végbement változását a zloty, illetve a cseh korona árfolyammozgásával hasonlítjuk össze, szembeötlő, hogy a forint nominálisan csak a zlotyhoz viszonyítva erősödött, a cseh koronához képest kismértékben még gyengült is. Ez alapján valószínűsíthető, hogy a magyar vállalatok versenyképességének árfolyambázisú romlása mérsékelt, és a nemzeti valuta korábbi alulértékelttségéből adódó versenyképességi tartalékoknak csak egy részét vitte el a felértékelődés.

5. ábra. A forint, a zloty és a cseh korona árfolyamának változása az euróhoz képest a forint árfolyamsávjának kiszélesítése óta eltelt időszakban (2001. május 2. = 100)

Forrás: MNB, Česká Národní Banka (ČNB), Narodowy Bank Polski (NBP)

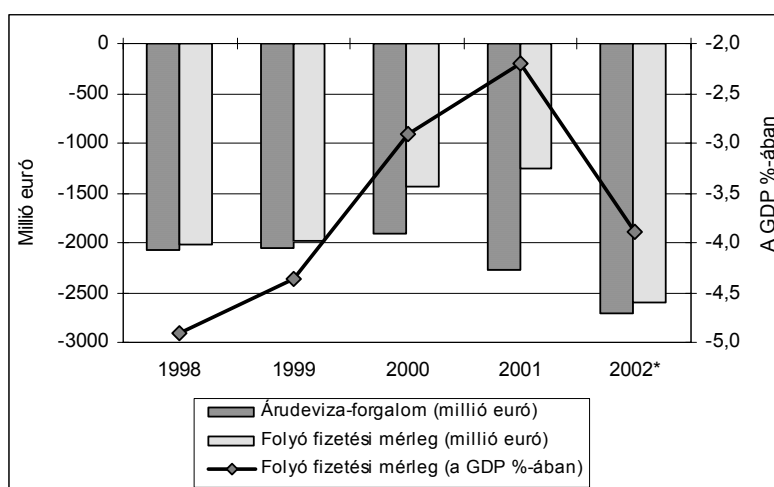
Megjegyzés: Inverz skála, ahol a magasabb értékek a forint, a zloty, illetve a cseh korona erősödését jelzik.

3. Kedvező külső egyensúly?

Első látásra úgy tűnik, hogy mind a külső, mind pedig a belső egyensúly mutatói egyértelműen kedvezően alakultak 2001 folyamán. A vámstatisztika szerinti külkereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg egyenlege is érzékelhetően javult: a hiány 4,3 milliárd euróról 3,6 milliárdra, illetve 1,4 milliárd euróról 1,2 milliárdra csökkent. 2001-et tekintve tehát sem az árfolyamerősödés, sem pedig a minimálbéremelés nem okozott makroszintű versenyképességi, illetve ebből fakadó egyensúlytalansági problémát. Valószínű azonban, hogy a versenyképesség árfolyamalapú romlásából fakadó negatív hatások csak némi késleltetéssel jelentkeznek; többek között azért, mivel a stabil üzleti partnerekkel dolgozó vállalatok jelentős része éves szerződéseket köt – így a drágulás miatti esetleges piacvesztés hatásai jórészt csak 2002-től lesznek érzékelhetők.

A 2001-ben bekövetkezett keresletcsökkenés kevésbé, és néhány havi késséssel érte el a magyar gazdaságot. A kivitel és a behozatal volumennövekedése egyaránt folyamatosan lassult, majd az utolsó negyedévben – hasonlóan az ipari termeléshez – már egyenesen csökkent. Hasonló tendencia olvasható ki az utólag jelentősen korrigált folyó fizetési mérleg adataiból is, azzal a különbséggel, hogy eszerint 2000-hez képest az áruviza-forgalom hiánya enyhén nőtt.

6. ábra. Az áruforgalom és a folyó fizetési mérleg alakulása

Forrás: MNB, saját prognózis

Megjegyzés: A 2002-es adatok előrejelzések.

A szolgáltatások egyenlege (különösen az idegenforgalomban, de az idegenforgalmon kívüli szolgáltatásoknál is) ugyanakkor számottevően javult, a jövedelemtranszfer pedig a 2001. évvel megegyező nagyságrendű volt, így a folyó fizetési mérleg deficitje még az utólag erősen lefelé korrigált adatok szerint is érzékelhetően csökkent a GDP arányában 2,9%-ról 2,2%-ra. Igen valószínű azonban, hogy a deficitcsökkenésben komoly szerepe van a beruházások elhalasztásának és a készletleépítésnek, ami egyszerre a konjunktúraciklus felívelésével párhuzamosan a fizetési mérleg hiányának számottevő növekedését vetíti előre 2002-re.

A továbbiakban arra keressük a választ, hogy a gazdaságpolitika mennyiben fokozta, illetve fékezte a gazdasági növekedést, vagyis mennyiben vezet-

hető vissza a magyar gazdaság 2000–2001. évi teljesítménye a magánszektor autonóm (endogén) folyamataira, és milyen szerepet játszott abban a költségvetési politika.

4. Mennyi az annyi? Költségvetés-értelmezési számháború

A mindenkori költségvetés értékelése politikailag igen érzékeny téma, és különösen igaz ez a 2000–2001. évre. A minősítések széles spektrumon mozognak. A leköszönő kormányzat részéről igen kedvező a 2000–2001-es (kétéves) költség megítélése: mindkét évben a tervezettnél alacsonyabb lett az éves hiány, és GDP-arányosan csökkent a deficit a megelőző évekhez képest. Sőt, a konszolidált államháztartási hiány majdnem eléri a maastrichti kritériumot, és ha valamivel magasabb is, mint a 3%-os határ, az eltérést csak a lassuló gazdaság – az anticiklikus fiskális politika elvének megfelelő (keresletélénkítő) gyakorlat – és a produktív (a hosszú távú növekedést előmozdító) állami tőkeberuházás okozza.

Ugyanennek a történetnek egy másik, ellentétes előjelű olvasata szerint a „tényleges” (bármit jelentsen is ez, jellemzően például az EU módszertanának, az ESA-95-nek megfelelően számolt) hiány a kimutatottnál jóval magasabb, ennek megfelelően romlott az egyensúlyi helyzet és csorbult a fiskális átláthatóság, miközben a nagyarányú állami költsékezés nem tudta megakadályozni a gazdasági lassulást.

Különböző módszertannal számolt hivatalos tényadatok és szakértői becslések abban nagyjából egyetértenek, hogy 2001-ben a fiskális politika bővítette a makrokeresletet, azaz pozitívan járult hozzá a gazdasági növekedéshez. Hogy mi történt 2000-ben, illetve hogyan és mennyivel bővítette 2001-ben a keresletet a költségvetés (és egyáltalán: jól tette-e ezt), abban már közel sincs egyetértés. A következőkben az államháztartás keresleti (növekedési) hatását próbáljuk értelmezni, miközben igyekszünk rámutatni arra, hogy milyen elvi-módszertani különbségek okozhatják a számok és értékelések eltéréseit.

Az államháztartás keresleti hatását az úgynevezett operacionális (inflációszűrt) deficit változása mutatja meg. Az operacionális egyenleg a teljes államháztartási hiány és a folyó kamatfizetésekben foglalt inflációs kompenzáció különbsége, vagy másként a kamatfizetésekkel – adósságszolgálati kötelezettséggel, illetve egyes, kisebb nagyságrendű finanszírozási tétellel – korrigált elsődleges egyenleg és a költségvetési adósság után fizetett reálka-

mat összege.¹ Az elsődleges egyenleg megváltozásának hatását közvetlennek, a reálkamat-változás hatását közvetettnek nevezzük, a továbbiakban elsősorban a előbbire koncentrálnunk, amely nagyságrendileg lényegesen fontosabb az utóbbinál.

A Pénzügyminisztérium hivatalos számai alapján 2001-ben az államháztartás a GDP 0,6%-ával bővítette a makrokeresletet (ennyivel csökkent a hivatalos elsődleges egyenleg), ami mérsékeltebb ösztönzést jelent, mint a 2000. évi 1,2%, és nagyjából hasonló nagyságrendű, mint amit az előirányzat alapján 2002-re várhatunk. A Magyar Nemzeti Bank számításai szerint az államháztartás közvetlen keresleti hatása 2000-ben a GDP –0,6%-át (keresletszűkítés), 2001-ben pedig 2,2%-át érte el. A két év folyamatainak igen eltérő értékelése alapvetően két (egymással is összefüggő) tényezőre vezethető vissza: a számviteli számbavétel szemléletében (módszertanában), illetve az állami szféra, államháztartás (közgazdasági) értelmezésében fennálló különbségekre.

2. táblázat. Az államháztartás keresleti hatása a GDP százalékában²

	2000 (tény)	2001 (előzetes tény)	2002 (előrejelzés)
1. Teljes keresleti hatás (SNA operacionális deficit változása) (2+3)	–0,9	1,9	1,4
2. Közvetett hatás (reálkamat-változás)	–0,3	–0,3	0,1
3. Közvetlen hatás (SNA elsődleges egyenleg-változás) (4+5)	–0,6	2,2	1,3
4. GFS elsődleges egyenleg változása	1,2	0,6	0,9
5. SNA-korrekciók	1,8	1,5	0,4

Forrás: MNB, 2002

Megjegyzés: A pozitív érték a kereslet bővülését, negatív a szűkülését jelzi.

¹ Az inflációs komponens kiszűrése különösen a magas infláció mellett lehet fontos, ekkor ugyanis a teljes hiány éppen az inflációval összefüggő magas nominális kamatfizetés miatt jócskán felduzzad. A pénz értékvesztését kompenzáló kiadás azonban reálértelemben sem az állam, sem hitelezőinek (az állampapírok tulajdonosainak) vagyoni helyzetét nem befolyásolja, így keresleti hatása nincsen.

² Az SNA (System of National Accounts, Nemzeti Számlák Rendszere) a Nemzetközi Valutaalap, az Európai Unió, az OECD, az ENSZ és a Világbank szakértői által közösen kidolgozott makrogazdasági számlarendszer, amely szándékai szerint a kormányok, gazdaságpolitikusok, magángazdasági szereplők és a gazdaságkutatók használati céljait is kielégíti. A GFS (Government Financial Statistics, Kormányzati Pénzügyi Statisztika) a Nemzetközi Valutaalap által kidolgozott és a kormányzatok többsége által használt kormányzati pénzügyi-statisztikai elszámolási rend.

Az első különbség abban áll, hogy a Pénzügyminisztérium főszabályként pénzforgalmi szemléletben végzi az egyes bevételi és kiadási tételek könyvelését.³ Ennek értelmében a tételek általában akkor kerülnek elszámolásra, amikor a pénzmozgás, kiutalás megtörténik. Az egyes kiadási tételek azonban úgynevezett eredményszemléletben is könyvelhetők (ezt használja például az EU ajánlásainak megfelelő ESA-95 rendszer), amikor a számbavétel a tényleges felhasználáshoz (aktiváláshoz) kapcsolódik. Az MNB által használt SNA-módszertan nem sorolható be egyértelműen. A számviteli (módszertani) különbségek a kétféle főhatóság eltérő „érdeklődéséből” adódnak. A kincstári számlák adott időpontbeli helyzetéről – a klasszikus értelemben vett számviteli hiányról – a pénzforgalmi szemlélet ad jó képet, a fiskális politika keresleti hatásáról – ami a keresleti oldali infláció számszerűsítése miatt a jegybanknak fontos – azonban nem feltétlenül. Ahhoz, hogy az egyes kiadások tényleges keresleti hatása megragadható, illetve időben elosztható legyen, pótlólagos (rendszeren kívüli) feltevéseket kell megfogalmazni az adott kiadás jellegéről, közgazdasági hatásáról. Ha a keresleti hatást pénzforgalmi szemléletben mérjük, akkor azzal az implicit feltételezéssel élünk, hogy a gazdasági szereplők egyrészt számottevő likviditási korlátokkal szembesülnek, másrészt „rövidlátók”, vagyis a kiadásaikat azonnali rendelkezésre álló forrásaikhoz – nem pedig valamiféle simított, hosszú távon várható „permanens” bevételekhez – igazítják. Ez a megközelítés valószínűleg teljesen értelmes a minimálbér vagy a nyugdíjkiutalások kapcsán, míg nem feltétlenül az a kamatfizetésekre vagy a korábbi (esetleg későbbi) implicit államadósság egyszeri (előzetes vagy utólagos) törlesztésére. A pénzforgalmi szemlélet ugyanis az utóbbi esetben igen nagy ingadozást jelent a keresleti hatásban, míg a kiadás közgazdasági értelmét tekintve nem egyetlen pillanatban, a kiutaláskor bővíti a makrokeresletet, hanem felmerülése pillanatától kezdve folyamatosan.⁴ Az MNB a keresleti hatás kapcsán azt próbálja megbecsülni, hogy az egyes kiadásokhoz kapcsolódóan mikor várható tényleges keresletbővülés, majd ezzel korrigálja a hivatalos pénzügyminisztériumi számokat.

³ Vannak azonban olyan esetek, amikor nem a pénzforgalmi szemléletet követik. Eredmény-szemléletű például az állampapírok kamatkiadásának könyvelése. Pénzforgalmi szemléletben a letéti számlára történő átutalás sem jelent deficitnövelő tételt, hiszen az összeg nem hagyja el a Kincstári Egységes Számlát, csak rendszeren belüli átcsoportosítást jelent. A 2000. évi költségvetés mégis kiadásként vette figyelembe.

⁴ Az elmúlt évekből számos példa említhető, amikor az egyszeri veszteségtérítés az adott évi (havi) hiányként (pénzforgalmi szemléletben keresletbővítőként) jelent meg a hivatalos statisztikában, míg értelmét tekintve nem a kiadás pillanatához kötődik a fiskális expanzió. Ilyen volt a Postabank 1998 végi konszolidációja, a MÁV vagy a Malév veszteségeinek egyszeri rendezése.

A jegybanki SNA-hiány és a hivatalos, az Államháztartási Törvény módszertanának megfelelő deficit között a 2001. évre vonatkozóan rögtön adódik 94,5 milliárd forintnyi eltérés, ekkora összeget utaltak ugyanis 2000-ben a költségvetés letéti számlájára, amelynek felhasználása (a jegybank feltételezése szerint) azonban csak 2001-ben vált esedékessé. A második különbséget az állami szféra értelmezése okozza. Míg a Pénzügyminisztérium csak a szűken értelmezett államháztartást, a központi költségvetés, a társadalombiztosítás és az elkülönített alapok alrendszerének összességét veszi figyelembe, addig a Magyar Nemzeti Bank az állami szerepvállalás alrendszereken kívüli csatornáit is. Ennek megfelelően az MNB nyilvántartásában az ÁPV Rt. vagy az MFB Rt. a konszolidált államháztartás részét képezi, gazdálkodásuknak az a bevételekkel nem fedezett része, amely implicit jövőbeli államadósságot jelent, a teljes hiányt növeli, illetve az állam keresleti hatását fokozza, míg a PM kimutatásában például az MFB Rt. által finanszírozott autópálya-építés nem jelenik meg *folymatosan* deficitnövelő vagy keresletfokozó tételként.⁵ A 2. táblázat SNA-korrekcióknak nevezett sora tehát a kereslet szűkítésének vagy bővítésének olyan csatornáit jelentik, amelyek a hivatalos államháztartási hiányban nem szerepelnek (illetve nem úgy, nem akkor, ahogyan, illetve amikor keresleti hatásuk jelentkezett). Az elmúlt két évre vonatkozóan tehát elsősorban a letéti számla, az MFB Rt., ÁPV Rt. és Nemzeti Autópálya Rt. jelentik az ide tartozó tételeket.

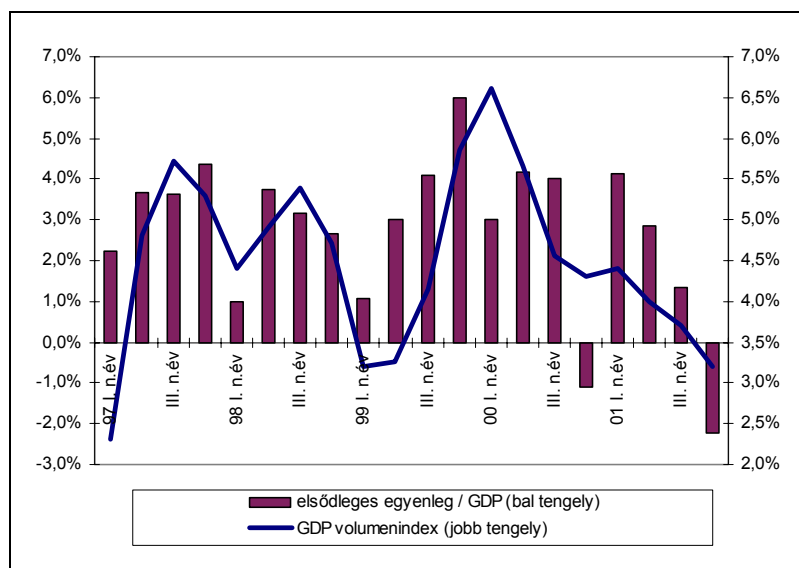
Az eddigiekben nagyjából arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a fiskális politika *mennyit* költött (pontosabban: mennyivel fordított többet az elsődleges kiadásaira). A keresletre gyakorolt hatás szempontjából azonban további két kérdést is érdemes megvizsgálni: egyrészt azt, hogy *mikor*, másrészt azt, hogy *mire* fordították a kiadásokat.

A *mikor* kérdése a gazdaság ciklikus helyzetéhez képest értelmes. Az elsődleges egyenleg ugyanis erősen függ a gazdasági ciklustól: fokozott aktivitás, erős dinamika mellett magasabbak az adóbevételek és alacsonyabbak a szociális kiadások (jellemzően, például a munkanélküli segély). Ezek az anticiklikus stabilizátornak nevezett elemek biztosítják azt, hogy a ciklussemleges elsődleges egyenleg (tehát amikor a fiskális politika semleges abban az értelemben, hogy saját ciklust nem generál) mindig a GDP növekedési ütemével párhuzamosan alakul. A központi költségvetés elsődleges szaldója

⁵ A számviteli módszertanban és az állami szféra értelmezésében fennálló különbségek ebben az értelemben részben átfedik egymást (vagy ugyanannak a problémának kétféle megfogalmazását jelentik). A tágan értelmezett állami szféra bekapcsolása ugyanis éppen az eredmény szemlélet felé való elmozdulást jelenti.

és a gazdasági növekedés üteme közötti összefüggés Magyarországon is tisztán érvényesült az elmúlt években, mint ahogy azt a 7. ábra mutatja.⁶

7. ábra. A központi költségvetés elsődleges egyenlege és a GDP növekedése

Forrás: Pénzügyminisztérium, Havi költségvetési monitoringok, 1997–2001

Ennek megfelelően a keresleti hatás értékelésekor azt is érdemes megvizsgálni, hogy mennyiben különbözik a keresletöszönzés aktuális mértéke attól, amely a gazdasági ciklustól függetlenül megvalósult volna.⁷ Az úgyne-

⁶ Az ábrán a hivatalos, pénzügyminisztériumi kimutatás szerinti elsődleges egyenleg szerepel. A 2000. év utolsó negyedévében a „tényleges” elsődleges egyenleg az ábrán szereplőnél magasabb (legalább a letéti számla 94,5 milliárd forintos, a negyedéves GDP 2,5%-ának megfelelő összeggel), és ennek megfelelően 2001-ben (amikor a letéti számla összege – feltételezhetően – felhasználásra került) az elsődleges többletek alacsonyabbak (az első három negyedévben), illetve a hiány magasabb az utolsó három hónapban.

⁷ A ciklikus hatás kiszűrésének számos módja lehetséges, részletes áttekintés található P. Kiss (2002) tanulmányában. Az alapelv általában az, hogy az államháztartás bevételei és kiadásai különbözőképpen reagálnak a gazdasági ciklus alakulására: a bevételek szorosan követik a gazdasági ingadozásokat, míg a kiadások inkább egy hosszú távon érvényes, potenciális növekedési ütemhez igazodnak. Így a ciklus-semleges elsődleges egyenleg akkor nő, ha a reálgazdasági növekedés (vagy az úgynevezett adóalap-rés mutatójánál az adóalapok tényleges dinamikája) meghaladja a potenciális (hosszú távú) bővülési ütemet, vagyis a hosszú távú trendnél magasabb

vezett ciklus-semleges elsődleges egyenleg számszerűsítését nehezíti, hogy rendelkezünk kéne valamilyen potenciális növekedési ütemre vonatkozó becsléssel – akár a GDP-re, akár az adóalapok hosszú távú dinamikájára vonatkozóan. Ennek hiányában mindössze annyit állíthatunk, hogy a fiskális politika az elmúlt két évben tompította a gazdasági ciklust: 2000-ben, amikor a (feltételezhető) hosszú távú trendet meghaladóan bővült a gazdaság, az államháztartás szűkítette, míg 2001-ben az erőteljesen lassuló reálnövekedési ütem mellett bővítette a makrokeresletet.⁸

Végül érdemes megjegyezni, hogy a keresleti hatás szerkezete (a *mire* költünk kérdése) is befolyásolja a makrogazdasági teljesítményt. Az állam közvetlen áru- és szolgáltatás-vásárlásai definíció szerint a makrokereslet részét képezik, így növelésük önmagában expanzív hatású. Az államháztartás megemelt bér- és transzfer-fizetéseinél figyelembe kell venni, hogy ezek csak akkor jelennek meg automatikusan (teljes egészében) többletkeresletként az áruk és szolgáltatások piacán, ha a fogyasztók azonnal elköltik a rendelkezésre álló jövedelmük növekményét (tehát nem takarítanak meg, illetve nem simítják a fogyasztást, arra számítva, hogy hosszú távú, permanens jövedelmük később, például esetleges visszafogások nyomán, csökkenhet).⁹ Az útépitést is magában foglaló állami beruházások hatásának vizsgálatok két probléma adódik. Egyrészt az államháztartás-elszámolások a beruházási kiadást a kifizetés időpontjában veszik figyelembe, így jelentős eltérés adódhat a KSH beruházási statisztikáival, amelyek a beruházást az aktiváláskor számolják el. Így az államháztartási statisztikában 2001-ben megjelenő ugrásszerű beruházás-bővülés a KSH beruházási számaiban elosztva, kevésbé jelentkezik. Másrészt a keresleti hatás szempontjából érdemes lenne tudni, hogy a központi beruházások mennyiben alkalmasak a magánberuházás ösztönzésére.¹⁰

Összességében az elmúlt kétévi fiskális politika tompította a gazdasági ciklust, 2000-ben szűkítette, 2001-ben bővítette a makrokeresletet. A keres-

gazdasági aktivitás esetén a ciklus-semleges költségvetési politika keresletszűkítő (míg ellenkező esetben bővítő a makrokeresletet).

⁸ A keresleti hatás vizsgálatok a jegybanki számokat vettük alapul, amelyek a pénzügyminisztériumi számokkal ellentétben (elsősorban a letéti számla miatt) a szóban forgó két évben eltérő előjelű hatást mutatnak.

⁹ Az a feltételezés, amely szerint az állami bér- és transzfer-kiadások egy az egyben keresletbővítő hatásúak, éppen a hivatalos GFS-rendszerű nyilvántartás implicit feltételezése (a gazdasági szereplők rövidlátók és likviditás-korlátosak).

¹⁰ Infrastrukturális beruházások esetében – és empirikus vizsgálódások szerint különösen a kevésbé fejlett országokban – jelentkezhet ilyen, úgynevezett „crowding-in” hatás, míg egyéb kiadások és fejlettebb gazdaságok esetében az állami szerepvállalás magánberuházást kiszorító, „crowding-out” hatása hangsúlyos.

letszabályozás mértéke, az állami szerepvállalás nagyságrendje 2001-ben – nem elhanyagolható részben a politikai ciklussal összefüggően – jóval meghaladhatta azt a mértéket, amely az úgynevezett anticiklikus stabilizátorokon keresztül önmagától is megvalósult volna. A költségvetési politika automatizmuson túli stabilizáló szerepének megítélése – szükséges-e egyáltalán, és ha igen, hogyan, milyen mértékben – önmagában egyrészt értékvalasztás kérdése, és mint ilyen, eleve nem egyértelműen eldönthető, másrészt a különböző egyenlegadatokon túl csak a gazdasági szereplők viselkedéséről, adottságairól szóló pótlólagos feltevésekkel kiegészítve értékelhető. Ez pedig tovább nehezíti annak számszerűsítését, hogy a költségvetési politika mennyiben fokozta a gazdasági aktivitást. Az a tény, hogy az államadósság keletkezésének intézményi köre folyamatosan bővült az elmúlt két évben, keresleti hatás szempontjából közömbös lehet, de biztosan nem tett jót a fiskális folyamatok átláthatóságának, hiszen az állami aktivitást részben a hagyományos – és az államháztartási statisztikában szereplő – csatornákon kívülre helyezte. Mivel az államháztartás törvényi keretein kívüli intézmények (gyakran érdemi koordináció nélkül) is növelhették a végső soron az államot terhelő adósságot, az egységes szemléletű és transzparens államadósságkezelés is csorbát szenvedett, ami makrogazdasági hatékonyságvesztéséget (többletköltséget) is jelent.

IRODALOM

- Backé, P. – J. Fridrmuc – T. Reininger – F. Schardax 2002: Price dynamics in Central and Eastern European EU accession countries. Oesterreichische Nationalbank Working Paper, No. 61.
- Begg, D. – B. Eichengreen – L. Halpern – J. von Hagen – O. Wyplosz 2001: Sustainable regimes of capital movements in accession countries. Centre for Economic Policy Research.
- Gáspár P. – Várhegyi É. 1999: Az euró bevezetésének a hatásai az EMU és Magyarország gazdaságára. Közgazdasági Szemle, 1999. június. 548–563. p.
- Halpern L. – Neményi J. 2001: Fiscal foundation of convergence to European Union in pre-accession transition countries. "How to Pave the Road to E(M)U". Conference paper. Eltville.
- Horváth Á. – Szapáry Gy. 1999: Az Európai Gazdasági és Monetáris Unió. I–II. Külgazdaság, 1999. február–március.
- Kiss Gábor P. 2002: A fiskális jelzőszámok új megközelítésben. Közgazdasági Szemle, 2002. Április. 292–319. p.
- Kopint-Datorg 2002: Konjunktúrajelentés, 2002/1.
- Landesmann, M. – J. Pöschl 1995: Balance-of-payments constrained growth in Central and Eastern Europe and scenarios of east-west integration. WIIW Research Reports, No. 222.
- MNB 2001: A forint útja az euróhoz. Magyar Nemzeti Bank.
- MNB 2002: Jelentés az infláció alakulásáról. Magyar Nemzeti Bank, 2002. május.

- Oblath G. 1998: Árfolyam-politika, bérköltségek és nemzetközi versenyképesség. I–II. Külgazdaság, 8–9. sz.
- Pénzügyminisztérium: Költségvetési monitoringok 1997–2001. <http://www.p-m.hu>.
- Simon A. – Darvas Zs. 2000: A potenciális kibocsátás becslése a gazdaság nyitottságának felhasználásával. MNB Füzetek, 2000/9.
- Szapáry Gy. 2000: Maastricht and the choice of exchange rate regime in transition countries during the run-up to EMU. NBH Working Paper, No. 7.